

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРИНИ ТАШҚИ АУДИТИНИ ХАЛҚАРО АУДИТ СТАНДАРТЛАРИ АСОСИДА АМАЛГА ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Мадгазиева Динара Уткировна-Ўзбекистон
Республикаси Банк-молия академияси “Бухгалтерия
ҳисоби ва аудит” кафедраси мустақил тадқиқотчиси
gafuribragimov@mail.ru. +998903485649

Аннотация

Мазкур тезисда тижорат банкларининг молиявий ҳисобот шакллари ташқи аудитини амалга ошириш жараёни, бунда халқаро аудит стандартлари талаблар асосида амалга ошириш, ташқи аудит томонидан халқаро талабларга мослаб аудитнинг халқаро стандартлари бўйича текшириш ва улар бўйича аудиторлик ҳисоботларини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилган. Бунда аудиторлик ҳисоботларини шакллантириш жараёнида ўзига хос жиҳатлари очиб берилган ва уни халқаро амалиёт асосида мукаммаллаштириш тартиби баён қилинган.

Калит сўзлар: аудитнинг халқаро стандартлари, молиявий ҳисобот, аудит амаллари, аудиторлик рисклари, аудиторлик хулосаси ва унинг шакллари, консолидациялашган молиявий ҳисоботлар аудити.

Аннотация

Этот тезис описывает процесс проведения внешнего аудита финансовой отчетности коммерческих банков, проведения аудита на основе требований международных стандартов аудита, контроль за соблюдением международных стандартов аудита с внешним аудитором в соответствии с международными требованиями, а также особенности формирования отчета аудитора. При этом раскрываются специфические аспекты процесса составления аудиторского заключения и описывается процедура его совершенствования на основе международной практики.

Ключевые слова: международные стандарты аудита, аудит финансовой отчетности, аудиторские риски, отчет аудитора и его формы, внешний аудит банка, аудит консолидированной финансовой отчетности.

Abstract:

These abstracts describes the process of conducting an external audit of the financial statements of commercial banks, conducting an audit based on the requirements of international auditing standards, monitoring compliance with international auditing standards with an external auditor in accordance with international requirements, as well as the specifics of the auditor's report. At the same time, the specific aspects of the audit opinion preparation process are disclosed and the procedure for its improvement based on international practice is described.

Keywords: international standards on auditing, audit of financial statements, audit risks, auditor's report and its forms, external audit of the bank, audit of consolidated financial statements.

Дунё ҳамжамиятига банк тизимининг интеграцияси жараёнида асосий эътибор халқаро интеграция жараёнида тижорат банклари томонидан халқаро талаблар асосида тузилган молиявий ҳисоботлардаги ахборотларнинг инвесторлар томонидан тушуна оладиган ва унинг ишончлигини ошириш масаласига алоҳида эътибор берилиши талаб қилинади. Лекин халқаро даражада банк тизими молиявий ҳисоботларини кўрсаткичларини аудиторлик текширувидан ўтказилишида ташқи банк аудити текширувларининг амалга оширилиши тамойиллари ва услубиёти, ташқи банк аудитини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий базанинг халқаро талабларга етарли даражада жавоб бермаслиги сабабли ташқи банк аудитини амалга ошириш методологияси, банк аудитининг ахборот-услубий таъминотини амалга ошириш масаласини долзарб қилиб қўяди. Айниқса жаҳон амалиётида ташқи банк аудиторларини халқаро аудит компанияларидан жалб қилиниши натижасида халқаро талаблар доирасида аудитни амалга ошириш имкониятини яратади. Лекин тижорат банкларида ташқи аудитнинг ўтказилиши ва корпоратив бошқарув тизимини назорат қилиш жараёни бўйича талабларга тўлиқ жавоб бермайди. Шу сабабли ушбу масала ва муаммоларнинг мавжудлиги тижорат банкларининг молиявий ҳисоботини шакллантириш жараёнида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида тузиш ва ташқи банк аудитини ўтказиш жараёнини аудитнинг халқаро стандартлари асосида амалга ошириш заруриятини келтириб чиқаради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори ҳамда мазкур соҳага оид яна бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни ушбу мақоланинг маълум даражада методологик асосини ташкил қилади.

Ушбу масалада жаҳон тажрибасини ўрганиш муҳим ҳисобланади. Масалан ривожланган давлатларда банк ва бошқа субъектларини аудиторлик амалиётини ўрганиш ва уни тажрибасини мамлакатимиз амалиётига қўллаш муҳим ҳисобланади.

Мамлакатлар	Аудитнинг асосий мақсади	Аудиторлик фаолиятини тартибга солувчи органлар	Аудитор кадрлар тайёрлаш тизими
<i>Буюк Британия</i>	Бухгалтерия ҳисобининг ҳаққонийлигини назорат қилиш, ҳисоб тизими ва	Дипломланган бухгалтер ва аудиторлар қўмитаси	Дипломланган бухгалтер ва аудиторлар қўмитаси

	корхона молиявий ҳисоботи тўғрисида фикр билдириш		
Франция	Иқтисоднинг нодавлат секторида молиявий ҳисоботлар ҳаққоний-лигининг ташқи молиявий назорат	1. Бухгалтер- экспедитор органи 2. Тафтишчилар миллий палатаси	1. Бухгалтер- экспедитор органи 2. Тафтишчилар миллий палатаси
АҚШ	Холис аудиторлар томонидан молиявий ҳисоботни текшириш ва эксперт- консультатив фаолият	1. Аудиторлар уюшмаси феде- рацияси 2. Ички тафтиш- чилар институти 3. Бухгалтерлар институти	1. Дипломланган аудиторлар институти 2. Ички аудиторлар институти
Швеция	Компаниялар, корхоналар, банклар, ташкилотлар молиявий ҳисоботини ва хўжалик муаммоларини бухгалтерия счётларида акс эттирилишини текшириш	1. Аудиторлик фаолияти комиссияси 2. Аудиторлар- нинг Швеция жамияти (SRS)	1. Аудиторлик фаолияти бўйича комиссия 2. Аудиторлар малакасини ошириш институти (UPEB) 3. Аудиторлар- нинг Швед жамоаси
Россия	Бухгалтерия ҳисоботларини РФ қонунчилигига мослигини мустақил бухгалтер экспертизаси орқали аниқлаш	РФ президенти қошидаги ауди- торлик фаолияти бўйича комиссия (ЦАЛАК) ва РФ МВ Россия аудиторлар палатаси	МВ ва МБ ўқув- методик марказ
Ўзбекистон	Молиявий ҳисобот ва бошқа молиявий ахборот тўғрилиги ҳамда қонун ҳужжатларига	1. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги	1. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 2. Бухгалтерлар ва аудиторлар

	мослигини аниқлаш мақсадида хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботини ва у билан боғлиқ молиявий ахборотни текшириш	2. Бухгалтерлар ва аудиторлар миллий ассоциацияси 3. Ўзбекистон Республикаси Аудиторлар палатаси	миллий ассоциацияси 3. Ўзбекистон Республикаси Аудиторлар палатаси
--	---	---	---

1-расм. Турли мамлакатларда аудитнинг ташкилий тавсифлари⁷.

Ушбу расмдан кўриниб турибдики, тижорат Банкларни аудиторлик текширувидан ўтказишнинг ўзига хос жиҳатлари Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланади. Ташқи ва ички аудит ўртасидаги сезиларли фарқ уларнинг мақоми, асосий вазифалари ва аудиторлик текширувини бажариш вақтига қараб ажратилади. Шу сабабли акциядорлик жамиятлари ва тижорат банкларининг ўзгариш динамикасини таққослаш муҳим ҳисобланади.

Ички аудит банкларда ташкил қилинган ички аудит хизмати томонидан амалга оширилади. Унинг асосий мақсади банк фаолиятида юзага келиши мумкин бўлган камчилик ва муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф қилиш бўйича тегишли маслаҳатлар бериш, ички меъёрий ҳужжатларга мос келишини ва келгуси истиқболларни белгилаш имкониятларини кўрсатишдир. Маълумки, тижорат банклари жисмоний ва юридик шахсларнинг маблағларини жалб қилган ҳолда, риск билан иш юритади. Шу сабабли, банклар учун аудит, хусусан, ички аудит жуда муҳим ҳисобланади. Ички аудит ходимларининг ўз зиммаларидаги вазифаларни бажариши қандай ташкил этилганлиги ва сифатини ички назорат қилиш тизимининг самарадорлигини текшириш ҳамда баҳо беришни ўз ичига олиши лозим. Шу муносабат билан ички аудит хизмати ходимлари қуйидагиларни текшириши ва баҳолаши лозим: молиявий маълумотларнинг ҳаққоний ҳамда ўз вақтида акс эттирилиши; банк операцияларини амалга ошириш ва ҳисоботлар тузишда меъерий ҳужжатларга қатъий риоя этилиши; активлар ҳолати ва уларни сақлаш усуллари; маблағлардан фойдаланиш тежамкорлиги ва самарадорлиги; банк бошқаруви томонидан қабул қилинган дастурлар бажарилишининг тўлиқлиги ва адекватлиги, уларнинг қўйилган мақсад ва вазифаларга мос келиши.

Ички аудит хизмати тижорат банки таркибидаги бўлинма бўлиб, у асосан шу банк бўлинмалари (филиаллари) ва бош банк фаолиятини назорат қилиш билан шуғулланади. Ички аудитнинг асосий вазифаларидан бири, бу фақат текшириш ўтказиб, камчиликлар топиш эмас, балки шу камчиликларни бартараф этиш, уларга йўл қўймаслик учун нима қилиш тўғрисида маслаҳатлар беришдир. Ички аудит хизмати банкнинг тузилиши, катта-кичиклиги, жойлашиши ва банк муомалаларининг миқдorigа қараб, бир-икки кишидан иборат мустақил бўлим ёки маълум бир бошқарма шаклида ташкил қилиниши мумкин.

⁷ Тулаходжаева М.М, Илҳомов Ш.И., “Аудит”. Тошкент – “NORMA”-2009й. 23-б.

Тижорат банкларида ички аудит хизматини ташкил қилиш ва уни амалга ошириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 2000 йил 25 ноябрдаги 405-сонли Тижорат банкларининг ички аудитига қўйилган талаблар тўғрисидаги йўриқномасида ички аудит хизмати ходимларининг жавобгарликлари белгиланган.

Шунингдек, Марказий банкнинг юқорида айтиб ўтилган йўриқномасига мувофиқ ички аудит хизмати ходимлари қуйидаги талабларга жавоб беришлари шарт: бажараётган вазифалари характериға тааллуқли олий маълумотға ҳамда тегишли касбий кўникма ва малакаға эға бўлишлари; банк қонунчилиғи ҳамда Марказий банкнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида банк фаолиятини тартибға солувчи меъёрий ҳужжатларни билишлари; умумий қабул қилинган халқаро бухгалтерия ҳисоби ва аудит андозаларини яхши билишлари; ўз малакаларини доимий равишда ошириб боришлари; вазифаларини ҳал этиш кўлами ва муддатига доир аудиторлик дастурлари режалаштириლაётганда чекловларға эға бўлмасликлари керак.

Ички аудитнинг ҳисоботлари бевосита банк кенгашиға ёки аудиторлик қўмитасига тақдим этилиши шарт. Ҳозирғи пайтда мазкур ҳисоботлар нусхалари банк бошқаруви ва банкнинг алоҳида таркибий тузилмалари бошлиқларига тақдим этилади.

Бугунғи кунда республика тижорат банкларида ички аудит фаолияти умум қабул қилинган меъёрий ҳужжатларға асосланган бўлиб, ушбу жараённинг шаклланишида масъул давлат ташкилотлари билан бир қаторда, нодавлат, нотижорат ташкилотлари, Ўзбекистон аудиторлар палатаси, Ўзбекистон профессионал бухгалтерлар ва аудиторлар ассоциацияси вакилларининг фаол иштирок этишлари аудитнинг жаҳон андозалари талаблари асосида ривожланишиға ижобий туртки бўлмоқда.

Республикамызда ҳозирғи даврда аудиторлик фаолиятини тартибға солувчи идоралар ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш, давлат ва жамоат аудиторлик ташкилотларининг роли ва функцияларини аниқлаш жараёни кечмоқда. Бу аудиторлик фаолиятини тартибға солувчи меъёрий ҳужжатлар тизимининг юзаға келишиға омил бўлмоқда. Мазкур тизим ўзининг аҳамиятиға кўра бир неча поғонадан иборат бўлиб, биз уларни 3-жадвал орқали кўришимиз мумкин.

Ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар ва нормалар	Мақсадлари	Асослари
Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги Қонун	Молиявий иқтисодиёт тизимида аудитнинг аҳамияти ва вазифаларини белгилаб беради	1)1992 йилда қабул қилинган; 2)2000 йил 26 майда янги таҳрири; 3) Қонунчилик палатаси томонидан 2020 йил 10 ноябрда қабул қилинган Сенат томонидан 2021 йил 5 февралда маъқулланган. 2021 йил 25 февраль, ЎРҚ-677-сон.

Қонуний ва меъёрий ҳужжатлар	Аудиторлик фаолиятини тартибга солиш учун хизмат қилади	Аудиторлик фаолияти билан боғлиқ бўлган лицензия бериш ва сертификациялаш бўйича умумий меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган
Аудиторлик фаолияти билан боғлиқ бўлган лицензия бериш ва сертификациялаш бўйича умумий меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган	Аудиторлик фирмалари томонидан риоя қилиниши лозим бўлган талабларни белгилайди	Халқаро аудит стандартлари асосида аудитнинг миллий стандартлари ишлаб чиқилган, охириги вазият халқаро аудит стандартлари тан олинган.
Махсус аудиторлик фаолияти бўйича андозалари, вазирликлар ва ташкилотлар ички меъёрий ҳужжатлари	Аудиторлик фаолиятининг йўналишлари бўйича махсус қоидаларни белгилайди	Марказий банк томонидан банкларда аудит текширувларини ўтказиш учун махсус қоидалар белгиланган
Ички аудит стандартлари	Ташкилот ва корхоналарда, банкларда ички аудит механизмини белгилайди	Марказий банк томонидан банкларнинг ички аудит хизмати учун қоидалар ишлаб чиқилган

2-расм. Аудиторлик фаолиятининг ҳуқуқий базаси⁸.

Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида аудитни ривожлантириш босқичлари жаҳон амалиёти тажрибасидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилмоқда. Ушбу босқичларнинг асосий негизи ташқи аудитнинг ривожланиш тарихи билан боғлиқ бўлиб, тижорат банкларида ички аудит тизими ташкил топиши ҳам ушбу жараённинг якуний бўғинидир. Ўзбекистонда аудиторлик фаолиятини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар тизимининг иккинчи поғонаси ҳужжатларида аудиторлик фаолиятини тартибга солишнинг бозор субъектлари томонидан бажарилиши мажбурий бўлган умумий масалалар низом кўринишида белгилаб берилган.

Аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга солиш тизимининг учинчи поғонасини аудиторлик фаолияти андозалари ташкил этилиб, уларнинг асосий вазифалари молия-хўжалик фаолиятининг барча субъектлари ва бошқа ташкилотлар томонидан бир хил талқин қилинувчи аудит меъёрлари ва улардан фойдаланиш услубларини қамраб олишдан иборатдир.

Тўртинчи поғона - вазирликлар ва идоралар, шужумладан, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг аудиторлик фаолиятини ташкил этиш ҳамда муайян соҳалар бўйича солиққа тортиш, молия, бухгалтерия ҳисоби, хўжалик ҳисобининг алоҳида

⁸ Каримов Н. Банкларда аудиторлик фаолиятини ташкил қилиш.//“Бозор, пул ва кредит ” журнал. 2010 йил 10-сон..

масалалари бўйича аудит ўтказиш қоидаларини ўрнатувчи меъёрий ҳужжатлардан ташкил топган.

Аудиторлик фаолиятининг бешинчи поғонаси ўз ичига ички аудит стандартларини қамраб олган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

6. <https://www.ifrs.org/>
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2020 йил 24 февраль, ПҚ-4611-сон Қарори.
8. Тулаходжаева М.М, Илҳомов Ш.И., “Аудит”. Тошкент – “NORMA”-2009й. 23-б.
9. Каримов Н. Банкларда аудиторлик фаолиятини ташкил қилиш.//“Бозор, пул ва кредит ” журнал. 2010 йил 10-сон.
10. Ибрагимова И.Р. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини акциядорлик жамиятлари амалиётига жорий этишни такомиллаштириш. И.ф. бўйича фал. доктори (PhD) дисс.автореф. Тошкент:ТДИУ, -24б. Б.12-13.
11. Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Дарслик. Ибрагимов А.К.ва бошқ. Т.:Иқтисод-молия, 2020.-560б.